

POSZUKIWANIA
SPISÓW LUDNOŚCI

RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

W ZBIORACH MOSKWY, PETERSBURGA I WILNA

PODAŁ

JÓZEF KLECZYŃSKI.

KRAKÓW.

NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ.

1898.

POSZUKIWANIA
SPISÓW LUDNOŚCI

RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

W ZBIORACH MOSKWY, PETERSBURGA I WILNA

PODAJE

JÓZEF KLECZYŃSKI.

KRAKÓW.

NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ.

1898.

Osobna odbitka z Archiwum komisji historycznej. T. VIII.

DRUK W. L. ANCYCA I SPÓŁKI W KRAKOWIE.

POSZUKIWANIA SPISÓW LUDNOŚCI

RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

w zbiorach Moskwy, Petersburga i Wilna

podał

JÓZEF KLECZYŃSKI.

W rozprawach moich: »Spisy ludności w Polsce« oraz »Poglówne jeneralne i oparte na niem popisy ludności«, wykazałem, że w Polsce przed-rozbiorowej, oprócz popisów częściowych, dyecezyalnych, lub ludności żydowskiej, były popisy do podatku pogłównego w latach 1662 do 1676 i popisy dymów i ludności podatkowej z r. 1789, oraz same spisy ludności w latach 1790 i 1791. Materiał tych spisów zachowany, nie został jednak opisany i nie wiadomo, o ile znajduje się w komplecie; dotychczas nawet nikt nie wskazał, aby oglądał spisy jakiegokolwiek, odnoszące się do W. Ks. Litewskiego, jakkolwiek wiadomo, że były przeprowadzone, podobnie jak w Koronie. Nawet Moszyński, ogłaszający swą tablicę drugą ludności w r. 1790, poprawia swój rachunek według spisu 1789 r. tylko dla Polski, pozostawiając dla Litwy wykazy na podstawie dymów dokonane i przyjmując jak w pierwszej tablicy po 6 osób na jeden dym. Korzystając zatem z bytności w Petersburgu na zjeździe międzynarodowego instytutu statystycznego, chciałem, o ile krótki czas na to pozwalał, przekonać się, czy i jakie dane ze spisów ludności znajdują się w bibliotekach lub w archiwach w Moskwie, Petersburgu i Wilnie. Poszukiwania moje nie odnoszą się do wszystkich zbiorów, tylko do tych, które miałem sposobność przejrzeć, a i ten nieliczny przegląd ułatwiła mi wielka uprzejmość, z jaką się wszędzie spotkałem, jako też umiejętnie sporządzone katalogi i opisy rękopisów, które pozwoliły z łatwością oryentować się co do ich treści.

W Moskwie nie robiłem poszukiwań w metryce litewskiej, ponieważ z opisu tejże, podanego przez p. Stanisława Ptaszyckiego, nie spodziewałem się tam nic znaleźć dla spisów ludności; udałem się więc do archiwum mi-

nisterstwa spraw zagranicznych, gdzie udzielono mi tę część katalogu, która odnosi się do spraw polskich. Katalog bardzo porządnie podaje treść każdej księgi. Obejmuje on przeważnie sprawy stosunków dyplomatycznych Polski z różnymi dworami, głównie z XVIII wieku. W tym samym dziale znajdują się jednak różne dokumenta odnoszące się do epoki Sejmu czteroletniego. Wybrałem z nich do przejrzania czterotomowy zbiór protokołów komisji policyi obojga narodów (księgi Nr. 149—152) z powodu, że według ustawy z 24 czerwca 1791 r., dotyczącej utworzenia komisji policyi, raporta dotyczące ludności miały być do niej odsyłane. Jakoż znajdowałem w protokołach częste wzmianki o nadsyłaniu raportów dotyczących ludności, ale wyniki spisów nie są podawane. Spotkałem tylko jeden wypis z raportu komisji porządkowych cywilno-wojskowych powiatów Sandomirskiego i Wiślickiego z r. 1791, gdzie podano ludność tych powiatów:

Sandomirskiego:	mężczyzn	48.768	kobiet	50.615	co czyni	99.383
Wiślickiego:	»	42.365	»	43.450	»	85.815

Ogólna ta liczba niższa od tej, jaką podaje ogłoszony przezemnie spis ludności dyecezyi krakowskiej¹⁾ z r. 1787, o tyle nie przedstawia wielkiej wartości, że jest sumaryczna i nie nadaje się do porównań.

Tamże znajduje się uniwersał komisji policyi z 15 października 1791 r. nakazujący przesłać raport o stanie miast do ośmiu tygodni według załączonych tablic. Jest to zarządzenie, na podstawie którego jest zestawiona ludność samego Krakowa bez Kazimierza i Kleparza, bardzo potrzebne do zrozumienia zestawień na jego podstawie dokonanych. Nie miałem jednak czasu odpisać go²⁾. Inny uniwersał 29 listopada 1791 r. nakazuje rewizję miast wolnych w Koronie i Litwie do końca stycznia 1792 r., według przepisane wzoru.

W tym samym zbiorze znajduje się wykaz szpitali litewskich w liczbie 27 z czasów Sejmu czteroletniego, oraz »Specyfikacya miast i miasteczek litewskich«, bez żadnych jednak statystycznych danych, stanowiąca zatem raczej materiał jeograficzny aniżeli statystyczny.

W Petersburgu nie mając dość czasu do przejrzania różnych tamtejszych zbiorów, udałem się tylko do biblioteki jeneralnego sztabu, gdyż Dr Józef Korzeniowski był mi łaskawie objaśnił, że w rękopisach tam zawartych znajdują się opisy dyecezyi polskich. Ponieważ wydałem spisy ludności dyecezyi krakowskiej i posiadam wskazówki³⁾, że i w innych dyecezyach przedsięwzięto podobne spisy, pragnąłem więc bliżej zapoznać się z tym materiałem. Rękopisy obejmują 23 tomy folio pod sygnaturą 37.561. Z tych 6 tomów odnosi się do archidyecezyi Gnieźnieńskiej, 8 tomów do dyecezyi Krakowskiej, 3 do Płockiej, 5 do Poznańskiej, 1 do Kujawskiej

¹⁾ Patrz n. p. Tabl. IV, str. 52 (tom »Arch. kom. histor. VII, str. 320).

²⁾ Por. moje Spisy ludności w Rzeczyp. polskiej, str. 23. ³⁾ Tamże, str. 28.

i 1 do Chełmskiej (nie Chełmińskiej). Rękopisy te dostały się do Petersburga z biblioteki Puławskiej, a Dr Korzeniowski twierdzi, że poprzednio należały do Tadeusza Czackiego, o czym jednak w bibliotece nie wiadano, ani na rękopisach śladu nie znalazłem.

Opisy pochodzą z każdej oddzielnie parafii, są niezmiernie szczegółowe, a miały służyć do wykonania mapy Polski i zostały wszędzie podjęte na zarządzenie biskupów, wychodzące z inicjatywy prymasa ks. Poniatowskiego. Opisy miały uwzględniać następujące pytania:

- 1) W którym archidyakonacie, dekanacie, województwie, powiecie, leży kościół farny i które są wioski do niego należące, oraz jaka ich odległość od kościoła?
- 2) Które są kościoły sąsiedzkie, jaka ich odległość, i w których powiatach są położone.
- 3) Które są miejsca znacznie większe i jak odległe od tej parafii.
- 4) Jakie są drogi do miejsc wyrażonych.
- 5) Bagna, błota, jeziora, stawy, brody, sadzawki, kanały, mosty, przeprawy, groble, tamy, kępy, rzeki, spławy, strugi, ścieki wód — czy są i jakie się znajdują?
- 6) Co za bory, lasy, w nich jakowe drzewa, zarośla, krzaki, wąwozy i góry — czy są i jakie nazwiska mają?
- 7) Młyny, tartaki, hamernie, rudnie, huty, folusze, czy są? jako też wody słone i miejsca starożytność okazujące?
- 8) Drogi partykularne od kościoła do wsiów parafialnych, jako też trakt publiczny do miejsc publicznych i kościołów sąsiedzkich i kościoła parafialnego, ze wskazaniem długości drogi.

9) Granice wojewódzkie, ziemskie, powiatowe, czy przecinają parafie?

Pytania powyższe w dyecezyach Płockiej i Chełmskiej są zredukowane do siedmiu następujących:

- 1) Parafia; 2) miejsca do parafii należące; 3) dziedzice i posesorowie;
- 4) drogi wewnątrz parafii, mosty i lasy; 5) kościoły graniczne i drogi do nich; 6) drogi zewnętrzne do dekanatu; 7) miasta najbliższe i drogi do nich.

Opisy parafialne są nader szczegółowe, dokładne, czasami są do nich dołączone mapki parafii, starannie wykonane. W opisach starano się uwzględniać wszystkie szczegóły, są więc podane wszystkie wody płynące i stałe, lasy z rozróżnieniem rodzaju i gatunku drzewostanu, podano wszelkie wyniosłości, fabryki, miejsca historyczne, a nawet ruiny lub zabytki historyczne. Jest to więc materiał nieoceniony dla topografii kraju, wybornie służyć mogący do opisu bitew lub zdarzeń miejscowych, a także do oznaczenia granic ziem, powiatów i województw. Jeograficzne stosunki uległy znacznej zmianie, przybyć mogły nowe miejscowości lub wzrosnąć stare, ubyły lasy, ale do poznania kraju, jego ówczesnej cywilizacji i kultury, jest to materiał pierwszorzędnej wagi. Dat statystycznych jednak nie zawiera. Opisy dyecezyi Krakowskiej, Płockiej, Kujawskiej i Chełmskiej, pochodzą z r. 1783.

dyecezyi Gnieźnieńskiej i Poznańskiej z r. 1784 i 5, a samej parafii Poznańskiej opis z r. 1787.

P. Stanisław Ptaszycki widział podobne opisy w Szczorsach, w powiecie Nowogrodzkim gubernii Mińskiej, w bibliotece niegdyś kanclerza Joachima hr. Chreptowicza, a dziś jego prawnuka po kądzieli p. Buteniawa. Znajduje się tam rękopis p. t. »Geograficzno-statystyczne opisanie parafiiw Królestwa Polskiego w r. 1791« z mapkami, przez K. Pethesa, geografę J. K. Mości. In 4°, tomów 12 (N. 23). Nadto w drugim rękopisie N. 55 opis dekanatów litewskich, ułożony przez właściwych plebanów w r. 1784, folio od t. XII do XXIV. Opisane są dekanaty: Połocki, Bobrujski, Lidzki, Nowogrodzki, Słonimski, Rożański, Wołkowyski, Grodzieński, Kny-szyński, Augustowski, Olwicki, Sejneński.

Pierwszy z rękopisów ma zawierać dane przygotowane do robienia mapy Polski, a wiadomo z »Dziennika handlowego«, że praca była prowadzona w biskupstwie w Krakowie. Opisy dekanatów litewskich nie mają być tak szczegółowe, jak opisy polskich parafii, ale zawsze uzupełniają geograficzno-topograficzny opis kraju przed drugim rozbiorem. Podobny opis może da się odszukać dla dyecezyi Łuckiej, gdyż także z »Dziennika handlowego« wiadomo, że biskup Cieciszowski był polecił opisanie swej dyecezyi.

Posiadamy zatem w tych opisach ważny materiał jeograficzny, niema w nim jednak żadnych danych statystycznych.

W bibliotece wileńskiej znajduje się jeszcze materiał uzupełniający ten opis kraju. Jest to rękopis rosyjski, zawierający opis namiestnictwa Mohylewskiego, podobny do powyżej podanych opisów dyecezyalnych. Został on dokonany z polecenia imperatorowej Katarzyny II, na wniosek generała Piotra Aleksandrowicza Sokmonoda, który ułożył szereg pytań, datowanych 11 marca 1784 r., zatem współcześnie z badaniami przeprowadzanymi na Litwie. Pytania bardzo szczegółowe są osobno ułożone dla miast, a osobno dla wsi. Opisy są wcale dokładne, mają główne znaczenie jeograficzno-topograficzne, ale zawierają zarazem niektóre dane statystyczne, a mianowicie rozległość i ludność, wraz z innymi wiadomościami. Z tych ostatnich zanotowałem daty wskazujące, że parafii katolickich liczono w namiestnictwie Mohylewskiem 46, w nich duchowieństwa księży 32 i mnichów 145.

Wykaz ludności w namiestnictwie Mohylewskiem jest bardzo ważnem uzupełnieniem ludności okolic, które wskutek pierwszego rozbioru Polski weszły w skład państwa rosyjskiego, a po części także sprostowaniem jedynej dotychczas znanej daty.

Schlözer w swoim *Briefwechsel*, VI, str. 48, podaje list francuski, który powiada, że Białoruś po rozbiorze podzieloną została na gubernie Psków i Mohylów. Gubernia Pskowska składała się z 5 prowincyj, z tych Psków i Wielkie Łuki należały do dawniejszych posiadłości Rosyi, a Połock, Witebsk i Dynaburg stanowiły nabytki z pierwszego rozbioru. Gubernia Mohylewska dzieliła się na 4 prowincye: Mohylów, Orsza, Mścislaw, Rohacz. Obok

tych podziałów list, jaki Schlözer ogłasza, donosi, że przy rewizyi gubernii Pskowskiej i Mohylewskiej znaleziono w r. 1776 około 1,100.000 mężczyzn, nie licząc szlachty i duchowieństwa. Z tego na prowincyę Psków wypadło 130.340 mężczyzn, a na Wielkie Łuki 80.133 męż., czyli razem na kraje dawniej posiadane 210.473 męż. Reszta przypada na kraje nowo nabyte, przyczem wylicza dość szczegółowo ludność męską 3 pozostałych prowincyi gubernii Pskowskiej. Ludności gubernii Mohylewskiej nie podaje, ale ma ją stanowić reszta ludności do 1,100.000 ogółu dusz męskich, a więc około 600.000 mężczyzn.

Wyliczenie ludności męskiej w 3 prowincjach nowonabytych gubernii Pskowskiej, jest następujące:

Prowincya *Połock*:

Kupców	65
Mieszczan	1.549
Żydów w mieście 653, na prowincyi 1845, razem	2.498
Chłopów w Królewstwach (<i>Paysans de la cour</i>)	8.956
» sekwestrowanych	4.637
» w starostwach	3.785
» szlacheckich	77.292
» jezuickich	7.509
» innych klasztorów	7.849
» w różnych miejscach	507
Razem włościan	110.535

A ludności męskiej w całej prowincyi połockiej 114.647 ¹⁾

Prowincya *Witebsk*:

Kupców	227
Mieszczan w miastach Witebsk i Wieliż	3.260
Żydów w miastach 584, na prowincyi 2.036, razem	2.620
Włościan w Królewstwach	1.514
» sekwestrowanych	1.050
» w starostwach	33.297
» szlacheckich	37.737
» jezuickich	828
» innych klasztorów	3.745
» w różnych miejscach	330
» cyganów	115
» w miastach	999
» dla utrzymania stołu gubernatora	627
Włościan mężczyzn razem	80.242

A całej ludności w powiecie Witebsk, mężczyzn 87.292 ²⁾

¹⁾ U Schlözera są błędy i w sumach drobne różnice, kupców jakby nie sumował.

²⁾ Znowu są różnice w sumach. Ogólna ludność u Schlözera 87.922.

Prowincya *Dynaburg*:

Mieszczan	154
Żydów w miastach 67, na wsiach 2.410, razem	2.477
Chłopów sekwestrowanych	1.015
» starostw	14.142
» szlacheckich	63.740
» jezuickich	1.265
» innych klasztorów	3.255
» w różnych miejscach	745
Razem włościan	84.162
Cała ludność powiatu <i>Dynaburg</i> , mężczyzn	86.793 ¹⁾

Razem w trzech prowincjach gubernii Pskowskiej z rozbioru 1772 r. według moich sum 288.732, a według sum Schlözera 289.378²⁾.

Ponieważ w gubernii Pskowskiej nowe nabytki miały obejmować 288.732 dusz męskich, dawne 210.473 więc na gubernię Mohylewską pozostałoby około 600.000 mężczyzn.

Sumy gubernii Pskowskiej podane szczegółowo stają się wiarygodnymi, suma gubernii Mohylewskiej, póki była jedyną, mogła uchodzić za prawdziwą, dziś jednak daty rękopisu wileńskiego wskazują, że była znacznie, bo prawie o połowę wyższą od rzeczywistej. Daty zaś rosyjskiego rękopisu z r. 1784 z biblioteki wileńskiej są szczegółowe, podają liczbę mężczyzn i kobiet, są pod względem podziału społecznego zbliżone do podziałów zamieszczonych u Schlözera i zasługują na pilną uwagę.

Rękopis wileński mówi o namiestnictwie Mohylewskim, które dzieli na okręgi: Mohylewski, Czausowski, Bychowski, Orszański, Kopyski, Babnowiecki, Siennicki, Mścislawski, Klimowicki, Czerykowski, Rohaczewski i Bielicki, a w tym obszarze podaje następującą ludność w r. 1784:

	mężczyzn	kobiet
W miastach kupców chrześcijan	354	303
» » żydów	1.456	1.279
» mieszczan chrześcijan	7.097	7.259
» » żydów	14.031	16.043 ³⁾
» służby (дворовыхъ людей)	174	151
W powiatach chłopów w <i>Królewsczyznach</i> (дворцовыхъ) w zarządzie państwa	16.539	15.337
Do przeniesienia	39.651	40.372

¹⁾ U Schlözera 86.873. ²⁾ Suma jednak u Schlözera wynosi 289.851.

³⁾ Przy mieszczanach żydów u kobiet w rękopisie było podano 1.604, liczba widocznie błędna wobec 14.031 mężczyzn. Suma kobiet z tą cyfrą daje 301.242, czyli mniej od sumy rękopisu 14.439. Jeżeli tę różnicę dodać do 1.604, otrzymamy 16.043 i tę sumę wpisałem, przypuszczając błąd w rękopisie przez opuszczenie 3 na końcu.

	mężczyzn	kobiet
Z przeniesienia	39.651	40.372
W powiatach chłopów w <i>gminach</i> u panów za czynszem dożywotnim	245	244
» » u panów bez opłaty do wybrania sumy zapłaconej	704	675
» » w <i>starostwach</i> , w zarządzie skarbu	1.974	1.830
» » w dzierżawie pięcioletniej	5.019	4.575
» » » dożywotniej	1.343	1.268
» » do spłaty oznaczonej (до уплаты члпатеки)	775	689
» » bez opłaty do wybrania sumy zapłaconej	6.779	6.179
» » <i>pańskich</i>	260.790	245.836 ¹⁾
» » cyganów pańskich	167	173
» » mieszczzańskich	703	689
» » duchowieństwa	10.077	10.393
» » jezuickich	3.108	2.758
Ogółem ludności	331.335	315.681

Ciekawe to, szczegółowo i dobrze zesumowane zestawienie wykazuje bez szlachty i duchowieństwa ludność namiestnictwa Mohylewskiego na 647.016 osób, a z tych w miastach mężczyzn 23.112, kobiet 25.035 = 48.147, albo prawie 7³/₁₀ ludności. W tej liczbie w miastach żydów 32.809, czyli ²/₃ ludności miast, a 5⁰⁷ ogółu ludności. Na wsiach żydów nie podano.

Ponieważ ludność podatkowa Mohylewskiego namiestnictwa w 12-cie lat po rozbiornie wynosić miała 647.016, w części nowonabytej gubernii Pskowskiej 1776 r. mężczyzn 288.732, podwoiwszy więc ostatnią cyfrę dla otrzymania całej ludności, będziemy mieli 577.464 osób, czyli w całym kraju, który przez pierwszy rozbiór dostał się Rosyi około 1,224.480 osób, prócz szlachty i duchowieństwa²⁾.

W Wilnie istnieją dwa zbiory naukowe: biblioteka publiczna, posiadająca rękopisy, i archiwum centralne dawnych aktów. Biblioteka wydała opis rękopisów w niej zawartych w bardzo cennej publikacji: »Описание рукописнаго отдѣлення Вилеиской публичной библиотеки«, dwa zeszyty, wydane w latach 1895 i 1897. Publikacja podaje dokładnie treść rękopisów i przez to nadzwyczaj ułatwia poszukiwania. Rękopisy niezamieszczone

¹⁾ Pomiędzy włościanami pańskimi liczono raskolników mężczyzn 1.731, kobiet 1.543.

²⁾ Nie znając wzrostu ludności, nie przeprowadzam redukcji i mniemam, że ta z życia wzięta cyfra zbliża się więcej do prawdy, niż zredukowana na samowolnej podstawie.

jeszcze w publikacji, są jednak skatalogowane z tą samą starannością i były mi również uprzejmie udzielone do przejrzania.

Z przedmiotu moich poszukiwań znalazłem rękopis zatytułowany: Protokół dymów z ludnością poddańczą i żydowską w województwie Nowogrodzkim znajdujący się z woli Prześwietnych sejmujących stanów przez komisarzy tegoż województwa, podług wydanego od Prz. Komisji skarbowej litewskiej szematu, w r. 1789 spisany. Księga obejmuje opisy dymów i ludności parafiami i wsiami, a to według następującej głowy:

D Y M Y											Nazwisko dóbr z wyrazem miast, dworów i wsiów, parafie	
w miastach i miasteczkach									we wsiach			komput dymów
klasztory	pałace	kamienice	dworki	wiczne czyli karczmy	prywatne	gruntowe	ogrodowe	chałupniki	Dworne, funduszowe dóbr i folwarków oznaczające	gruntowe		

(c. d.) L U D N O Ś Ć										Komput ludności obojsza płci
od lat 1 do 16		od lat 16 do 30		od lat 30 do 45		od lat 45 do 60		od lat 60 starszy		
płeć męska	płeć niewie- ścia	m.	n.	m.	n.	m.	n.	m.	n.	

Wykazy są zatem szczegółowe i w ludności odróżniają płeć i pięć kategorii wieku systematycznie ułożonych. Przepis tego samego roku dla Polski nie odróżniał tych kategorii wieku, był więc mniej praktycznym.

Dymy podane są przy każdej miejscowości, ludność przy niektórych miejscowościach nie znajduje się, jakby była pominięta. Żydzi zawsze są podawani oddzielnie.

Na ostatniej stronie rękopisu jest suma ogólna spisów parafij, zaopatrzona datą 28 octobra 1789 r. i dopiskiem: takową lustrację dymów w województwie Nowogrodzkim znajdującą się, podpisujemy — Adam Wojniłowicz, podkomorzy nowogrodzki.

Przy bliższem rozpatrzeniu okazuje się jednak, że spis ten obejmuje sam powiat Nowogrodzki z t. z. Księstwem Słuckiem, ale nie obejmuje powiatów Słonimskiego i Wołkowyskiego, stąd ludność jest niższą, niż ją podał Moszyński według obliczenia z liczby dymów. Jest to jednak jedyny dotychczas spis z epoki Sejmu czteroletniego, dotyczący Litwy. Suma podana na ostatniej stronie wykazuje następujące dane:

Komput ogólny dymów oraz ludności chrześcijan i żydów, komisji wojewódzkiej podany r. 1789:

	Dymy	Chrześcijan	Żydów	Suma moja
W parafii Nowogrodzkiej	1.462	6.711	508	7.219
» Wsielubskiej	836	4.209	210	4.419
» Nichniewickiej	1.923	9.713	233	9.946
» Siennieńskiej	1.181	6.239	50	6.289
» Horodyskiej i Woronczajńskiej	1.629	8.132	127	8.259
» Starojelnieńskiej	684	4.492	23	4.515
» Stwołowickiej	960	5.495	88	5.583
» Myskiej	835	5.322	252	5.574
» Lachowickiej	1.208	6.342	445	6.787
» Darewskiej	798	4.397	78	4.475
» Iskołdzkiej	457	2.411	3	2.414
» Kruszyńskiej	558	2.884	40	2.924
» Mirskiej	3.328	15.783	1.323	17.106
» Mikołajewskiej	636	3.413	45	3.458
» Połoneckiej	615	3.284	73	3.357
» Świerzeńskiej	672	2.439	20	2.459
» Snowskiej	367	2.384	19	2.403
» Swojatyckiej	430	2.517	67	2.584
» Nieświskiej	2.389	12.466	640	13.106
» Zadwieyskiej	180	1.074	43	1.117
» Kopylskiej	2.707	13.630	500	14.130
» Hłaskiej	2.660	14.960	200	15.160
» Słuckiej	10.413	57.617	1.973	59.590
» Cienkowickiej	2.455	12.630	508	13.138
» Kleckiej	5.462	30.544	1.045	31.589
» Niedźwiedzickiej	440	2.547	56	2.603
» Krzywoszyńskiej	844	5.524	—	5.524
Komputów komput ogólny	46.129	257.159 ¹⁾	+ 8.569 =	265.728

Stosunek żydów do ogółu ludności wypada zatem 3,2%. W sumach żydów nie wszędzie znalazłem zgodność z danymi wsi i parafii.

Oprócz tego spisu z województwa Nowogrodzkiego znajdują się jeszcze w bibliotece luźne sprawozdania komisji porządkowych cywilno-wojskowych z województwa Podlaskiego z wykazami ruchu ludności różnych parafii ziemi Drohickej i Bielskiej bez sum ogólnych, pochodzące z r. 1791. Z powodu braku sum odpisu nie dokonałem.

W Wilnie jest drugi ważny zbiór dokumentów w archiwum dat dawnych, do którego obecnie ściągnięto akta z Lublina. Wydało archiwum

¹⁾ W rękopisie suma 246.558.

także katalog drukowany, ale ten nie podaje bliżej treści ksiąg, tylko oznacza ją ogólnikowo. Chcąc więc je zbadać, należałoby przeglądać po kolei wszystkie akta, gdzieby mogły znajdować się spisy. Biorąc na próbę kilka ksiąg z takich z wieku XVIII, które wzbudzały najwięcej nadziei, nie udało mi się trafić na materiał poszukiwany. Dyrektor archiwum p. Sprogis był jednak tak nadzwyczajnie uprzejmym, że zarządził dla mojej informacji dochodzenie specjalne i na tej podstawie doniósł mi, że w archiwum wileńskim oddzielnych specjalnych spisów ludności z wieków XVII i XVIII pochodzących, mimo bardzo ścisłych poszukiwań nie odnaleziono, istnieją tylko rejestra bądź szlachty przy głosowaniach, bądź szlachty wykazującej ilość dymów z województw Mińskiego i Trockiego, oraz inne wykazy, któreby należało bliżej przejrzeć, czyby z nich nie dało się co wyszukać dla poznania ludności.

Cenna ta niezmiernie wiadomość, za której udzielenie pozwalam sobie wyrazić p. Dyrektorowi archiwum wileńskiego moje najgłębsze podziękowanie, uzupełnia moją powyższą krótką wzmiankę. Podając też niniejsze sprawozdanie, mam na względzie zwrócić uwagę na to, co przejrziałem, aby ułatwić następnym badaczom dalsze poszukiwania ¹⁾.

¹⁾ Wiadomość niniejsza o materiałach statystycznych, podana została na posiedzeniu Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności w dniu 15 listopada 1897 r.

